

„Három nap Cornwall felett”

C. John Sommerville: *The News Revolution in England. Cultural dynamics of daily information.* Oxford University Press, New York – London, 1996. 197 oldal

Különleges könyvvel van dolgunk. Kétség sem férhet hozzá, hogy azon az úton, amely a hagyományos „krónikás”, vagyis az egyik orgánomot a másik után bemutató hír- és hírlaptörténeti feldolgozásoktól¹ a komplexebb társadalomtudományi fegyverzettel megírt elemző monográfiáig vezet,² Sommerville munkája az inspiráló, megtermékenyítő fordulópont. Azzal ugyanis, hogy speciális kutatói kérdést tett fel (hogyan és milyen okokra visszavezethetően alakult ki a napi hírtermelés gyakorlata), és a válasz kereséséhez nem a szokásos rekonstrukciós logikához, hanem a folyamat mögött álló gazdasági, társadalmi, kulturális felhajtóerők „dinamikájának” feltárásához fordult, megmutatta, hogy létezik másfajta sajtótörténet-írás is. Olyan, amelyik a társadalmi–gazdasági folyamatok részeként kezelt információs kultúra egészén belül keresi és értelmezi a sajtóműfajok és a hírforgalom sajátosságait. Ezért tárgya valójában az, hogyan válik egy kommunikációs média *kommunikációs mechanizmussá*. A napi hír nála nem más, mint az első, tudatosan elavulásra tervezett *termék*. A napi hírgyártás gazdasági kérdés, a híripar megszületése csakis innen vezethető le, a változások mozgatója a profit, nem az események megjelenítésének missziója. A kulturális és politikai

beágyazottság is csak kulissza – az információ kommodifikációja, fogyasztási jószággá tétele már régen kapitalisztikus, amikor a könyvtermelés még „kézműves”.

Már csak ezért is fontos módszertani kiindulópont a könyvtörténet és az újságtörténet éles elválasztása. Noha ugyanazt a nyomdatechnológiát használták az újságok, nem a könyvekből, hanem a hírlevelekből, illetve magukból a levelekből fejlődtek ki. Ez a kifejlődés ugyanakkor nem érthető meg a szóbeli híráramlás mechanizmusainak ismerete nélkül. A 16. században az irregularis, nyomtatott hírek legfőbb hordozója a ballada, moralizáló verses művek formájában. Ezekben nélkülözhetetlen a rím, a ritmus, a dallam, a humor, a cifrázás, a hír és a sztori mellé kötelezően társul profizzionális „hírmondókkal” (*news-tellers*). Ez a csatorna Franciaországban a 18. század végéig képes volt bizonyos társadalmi csoportokban a preferált hírforma maradni (időben messze túlnyúlva a „profizzionális” újság „feltalálásán”). A *nouvelles à la bouche* jól szervezettek, saját irodáik vannak, és gondosan fenntartott hírsatornáik. Híreiket pénzért árulják. Néha van egy „előretolt személy”, a *bonhomme*, aki ezeknek az áramlásoknak a metszéspontja (Métrá apó vagy Louis Petit de Bachaumont, aki celebrálta a Madame Doublet szalonjában napi rendszerességgel zajló hír-autodafékat). A legkorábbi nyomtatott hír-anyagok (relációk) sok esetben azért születtek, hogy megelőzzék a szóbeliség csatornáit. Később fontos funkciójuk volt, hogy reflektáljanak a szóbeliség világára. Még csak tíz éve létezik nyomtatás Angliában, amikor VII. Henrik 1486 körül megkezdte a hírek időszakos megjelentetését, ezekben az éppen aktuális pletykákra, híresztelésekre is kitér. Sok, inkább a későbbi sajtóközleményekre emlékeztető anyagot is közzétettek. Száz év múlva, Erzsébet király-

¹ Lásd például: Stephens, Mitchell: *A History of News. From the Drum to the Satellite.* Viking, 1988.

² Mint például a hírek formatörténetének bemutatására vállalkozó (Barnhurst, Kevin G. – Nerone, John: *The Form of News: A History.* 2002.) vagy társadalmi konstrukciójukra fókuszáló áttekintés (Rantanen, Terhi: *When news was new.* Wiley-Blackwell, 2009.)

nő idejében már sokféle hír-termelő és -áruló „rivális” létezett a királyn kívül, de még mindig a hírballadák számítottak a belpolitikai eseményekhez való kommentárszerű hozzászólás legbiztonságosabb módjainak. Az 1569-es északi felkelésről 27 ballada szólt, 19 Máriáról, a skótok királynőjéről, harminckettő az Armadáról, 15 az 1580-as földrengésről. (Ezek közül sok „műalkotásnévt” élt hírtartalmának elavulása után is sokáig.)

A gyorsaság sem hétköznapi. Sok esetben a ballada az esemény napján megszületik, és két napon belül standard nyolcoldalas kvartó hírkönyvként nyomtatásban is megjelenik. Kísérte ugyan némi „magaskulturális megvetés”, de nagyjából belesimult a mindennapokba, nem foglalkoztak vele különösen.

Már ekkor is jól elkülönült ez a fajta *népi-tájékoztató híradás* a maga részben szó-rakoztató, részben megismerő funkciójával, és a *professzionális-faktuális hírtermelés* (az üzletembereké és diplomatáké), amely utóbbi luxusjóságnak számított, előfizetéses alapon működött, és nagyon értékes volt. A hír-áru hírkereskedők kézírásos anyagaiként állt elő, és „aranyárban” mérték (mivel üzleti és politikai döntéstámogató funkcióval bírt).

Sommerville kézen fogva vezeti az olvasót az egyes stációkon át. Látjuk, hogyan lesz az *ad hoc* és spontán hírtermelésből *ad hoc*, de intézményesített. Megérezzük, miként jelent új minőséget az irreguláris, de már mégis *ismétlődő* hír-produkció, s végigkísérjük azokat az „áttételeket”, amelyeken keresztül a periodikus/reguláris hírtermelés formái belefutnak a napi hírüzemek világába. Ne feledjük: a periodicitás jelentőségét szinte senki nem ismerte fel, még Marshall McLuhan sem, és a kérdéskör igazi tétjét és jelentőségét az adja, hogy napjainkban már nem is napi, hanem 0-24 órás hírtermelés folyik, így az előjáték megismerése ennek a friss jelenségnek az értelmezéséhez is izgalmas adalékokkal szolgál.

Nézzük tehát, hogyan meséli Somerville a maga „történetét”. (Bocsássuk előre: sajtótörténeti szempontból valójában „hosszú 17. század”-ról beszélünk, ahol korántsem egy lassú evolúciós mozgás, hanem a nekilendülések és lelassulások furcsa ritmusa magyarázza annak a különösségét, hogy miért Angliában, miért akkor és miért úgy jött létre a napi kiadásokig jutó híripar.)

1590-ben vagyunk tehát, még a folyamat felgyorsulása előtt. Egyedül ebben az évben már 38 angol nyelvű hírkönyv foglalkozott a franciaországi eseményekkel, majdnem heti egy. De nem tapasztalni az éves, évkönyvszerű regularitáson túlmutató törekvést még, azonban hamarosan (1590–1610 között) elkezd kialakulni egy nagyjából kéthetes ritmus. És jönnek az első pionírok: 1594-ben Kölnben a *Mercurius Gallobelgicus* latinul, évi két megjelenéssel (később évtizedeken át megjelent, sok helyre eljutott Európában). Természetesen a szenzációs extremitások adják a fő szöveget (két sárkány csatája Ghent felett 1609-ben, három nap süt Cornwall felett 1621-ben, angyalok feltűnése a sziléziai égen 1593-ban, véresők, furcsa torzszülöttek). A legállandóbb téma azonban a török veszély Közép-Európában.

Ezek teszik népszerűvé a periodikus hírkönyveket (*newsbooks*) és hírlapokat (*newssheets*). Az állomások: Strasbourg és Augsburg 1609, Basel 1610, Frankfurt és Bécs 1615, Hamburg, 1616, Berlin, 1617, Amsterdam, 1618, Antwerpen, 1620. Közös jellemzőik: standard, jól felismerhető formátum, cím, sorszám és dátum, „*multidomain*” természet (több helyről több különböző témáról közöl híreket). Ismeretelméleti szempontból már ezeknek is óriási jelentőségük van: „...az olvasók biztosak lehettek benne, hogy több száz másik ember pontosan ugyanazt a dolgot olvassa, pontosan ugyanabban az időben”. (20. old.) Az észlelésnek és a véleményeknek ez az árama (*stream of perceptions and sentiments*) hozta létre a társadalomegész újfajta, áramlásban lévő tudatosságát (Stephensent idéve: identitását).

Ennek az időszaknak a „hírmozaikos” jellege jól igazodott a korszak világképéhez. Ongnak például nincs igaza, állítja Somerville, amikor szembeállítja a nyomtatás kultúráját a szóbeliségével, merthogy ami igaz a könyvre (izolál és individualizál), az nem igaz a nyomtatott hírlap-előképekre. Ezek ugyanis hasonlóképpen generálnak kollektív tudatot (*communal mind*), mint a szóbeli technikák, ugyanabban az időfűlkében vannak, mint a szóbeliség, ellentétben az „időtlen” könyvvel.

Így érkezünk el a kurrens mivoltra utaló *corantók*ig, amelyek 1620-tól kezdenek el megjelenni. 1620 decemberétől 16 kiadását ismerjük a mindössze egy oldalas *Corrant out of Italy, Germany, etc.* című lapnak, amelyet Amszterdamban nyomtak, angolul, hollandból fordítva (Pieter van der Keere által). Az első túlélni képes *coranto* 1621. szeptember 24-én jelent meg, *Corante, or newes from Italy, Germany, Hungarie, Spaine and France, „printed for N. B.”* (Akár Nathaniel Butter, akár Nicholas Bourne is lehetett. Mindketten könyveket és hír-termékeket nyomtattak már jó ideje, társak is voltak.)

A tulajdonos(ok) négy másik vállalkozással szindikátusba tömörült(ek), és monopolizálták a heti hírcsoporthat. A szindikátus létrejötte előtt pusztán lefordítottak és szerkesztetlenek voltak a hírek. A szindikátus beállított egy szerkesztőt, Thomas Gainsford kapitányt, aki „stílusosan” karaktert adott a lapnak. Gainsford nagy hírséget érzékelt, szerinte már naponta is várták az éhes olvasók a friss híreket. 1624-től a lap neve *Mercurius Britannicus* (kétségkívül a respektált *Gallobelgicus* hatására).

A *corantók* permanens jelenben éltek, a nyelvi fordulatok folyamatosan a folytatást sugallták. 1623-tól az oldalcímekből kialakultak a *headline*-ok, a főcímek. Erősen törekedtek az információ státuszának („történeti értékének”) a tisztázására. Mindig utaltak a hír eredetére (és így közvetve értékére): „Azí híresztelik” (*it is rumored*), „olyan írásos értesülést kaptunk” (*they write*

from), „széles körben vélik úgy” (*it is generally thought*), „a levelek alapján olyan álláspontunk alakult ki” (*we understand by letters*). A biztos (*certain*), a lehetséges és a minden bizonnyal félrevezető (*misleading*), manipulatív híreszteléseket „indexelték”, de az igazságérték eldöntését az olvasóra bízta.

Nagyjából négyszáz-as átlagpéldányszámmal jutottak, de a heti 2 penny viszonylag magas ár volt ahhoz, hogy tömegesen elterjedjen a hírfogyasztás szokása. Gainsford 1624-es halála után az értékesítés és az érdeklődés visszazuhan, a szindikátus szétesett. A világból érkező hírek is egyre érdekesebbek és kevesebbek voltak (ekkor lett Bethlen Gábor hír-szupersztár, rövid időre). A lap megmaradt, de a megjelenési gyakoriság visszaesik, kéthetente egyszeri átlagra, sőt 1630-ra már háromhetente egyre.

Butternek el kellett kezdenie féltetni a vagyonát, de megérezte, hogy élénkülés jön, és igaza lett: 1632-re (főleg a svéd Gusztáv Adolf hadi sikereinek köszönhetően) újra több hír érkezett, így hetente több kiadást lehetett előállítani. Jellemző, hogy úgy tűnik, a londoni Habsburg-követ erőteljes tiltakozására a Star Chamber megtiltotta az újságírói tevékenységet, csak sokkal az események után lehetett közölni a híreket (Gusztáv Adolf halálát például egy hónappal később). Nem véletlen, hogy a hírbulladák újra elkezdtek benyomulni ebbe a légi üres térbe. A kezdeti lendület megtorpant, s hiába alakult ki a technológia, az üzleti modell, a szerkesztői gyakorlat, minden korainak bizonyult. Csakhogy jöttek az 1640-es évek, megrendült a királyság, hirtelen mindenki az események forgatagának a közepében találta magát: 1641 és 1655 között több mint háromszáz, nevét sűrűn, akár kiadásról kiadásra változtató orgánus kelt életre. Hetente kiadott 6000 példánnyal és újságként 20 olvasóval számolva juthatunk arra az eredményre, hogy a 400 ezres London minden felnőtt, írástudó férfi lakosa rendszeres hírfogyasztóvá vált.

A heti kettő, a század végére heti három kiadásig jutó népszerű lapok hatását megsokszorozta a kávéházak villámgyorsan elterjedő hálózata, amelyek nemcsak a hírcsere, hanem a jelentéscsere színhelyeivé válva új szakaszt nyitottak az információfeldolgozás társadalmisításában. (Nem véletlen, hogy a kávéházak a tagolással amúgy takarosn bányó könyvben önálló fejezetet érdemeltek.)

A kronológiához visszatérve, a forradalmi idők nagy lökésének a restaurációs évtizedek minden formában próbáltak ellensúlyt adni. A már a Cromwell-adminisztráció alatt életre kelő cenzúra, később az első sajtótörvények, a lapengedélyek kiadásának korlátozása (1660 után egyedül a *London Gazette* volt engedélyezett politikai hírujság, afféle kormánylapként), egy időben a belpolitikai hírek tilalma, máskor a kávéházak bezárása vagy a lapok odaszállításának megakadályozása azonban csak átmenetileg tudta feltartóztatni a hírszolgáltatás formagazdagodását kívánó gazdasági és kulturális nyomást. Sőt, a repressziós évek a politika „kigyomlálásával” a tudományos és irodalmi tematika felívelését és a szakmai közösségek orgánumainak megszületését gyorsították (külön lapjai voltak a kerekedőknek, később a könyvszakma képviselőinek – a *Mercurius Librarius*, 1668-tól. 1657-ben indult el az első önálló, heti hirdetési újság (*Publick Adviser*). Ekkor váltak a könyvajánlók is szinte minden újságtípus állandó elemévé (nem kereskedelmi jelleggel is), és megkezdődött az újságok összekapcsolódása a saját kiadású könyvsorozatokkal.

Jellemző, hogy a politikai hírek szelvényekében fut fel az első tudományra szakosodott folyóirat, az 1665-ben indult *Philosophical Transactions*, amely óriási lendülettel lovogolta meg a népszerűség hulláma- it: lefordították, újranyomták, kivonatolták Európa-szerte. A tudományművelés intézményesedése szempontjából nagy jelentőségre tett szert, a tudományos társaságok számára fontos forrássá vált, közleményei

valódi megismerő értékkel bírtak (például az asztronómiai megfigyelések aggregációjával vagy azzal, ahogyan tényleges hálózatba szerveződött társalapjával, a francia *Journal des Scavans*-szal kölcsönös fordítások, szemlézések, átvételek formájában). Kereskedelmileg azonban nem tudott sikeresé válni, így a „fősodor” a dicsőséges forradalom után visszakerül a belpolitikai tartalommal piacra lépő lapokhoz.

A hírlap-üzlet „robbanása” emiatt megy végbe 1695 és 1709 között. A sajtószabadság mámorában ekkor teljedhet ki a „hírforradalom” (*News Revolution*), ahogy Sommerville hívja – a kultúra kohójaként és egy újfajta tudatosság hírnökeként. A korszak óriásai, az *Examiner*, a *Tatler* vagy Defoe *Review*-ja még nem napi hírujságok, csak jól szerkesztett, népszerű orgánumok, amelyek mellett *whig* és *tory* szócsövek öltenek újság-köntöst. S persze velük szemben a pártatlanság bajnokainak szerepében a többi kiadvány – köztük például maga a *Daily Curant* (1702. március) is, az első igazi napi hír-lap.

Ez már egy erősen diverzifikált piac (a havi, heti és napi kiadási ciklus jól elkülönül), ahol a hírek forgásának gyorsaságát 1680 óta egy új postai vállalkozás, a hivatalos posta mellé felzárkózó és a lapterjesztést mint üzletet gyorsan kannibalizáló *Penny Post* is jelentősen meg tudta növelni (a kávéházak mellett a hírek értékláncának másik fontos „aktorává” válva). Ez a sajtó már nem „demokratikus”, mint a század első felében, a hőskorban, amikor az első újságok kifejezetten interaktív médiumok voltak, s erősen építettek az olvasók által generált hírekre, megengedve nekik a nevüket nyomtatásban látni. A hírek áramlása teljesen egyirányúvá válik, az egykori sokcsatornás hír-ökoszisztéma helyett ez már professzionális hírterjesztés- és -szórás. Sommerville szerint az 1720-as év a szakaszhatár, amikor megkezdődik a szakosított riporteri hálózatok kiépítése. A hírgyűjtő (*news gatherer*) szerepből ekkor vált át az emberiség a hírtermelőre (*news producer*).

Különös aktualitást ad a könyvnek az a tény, hogy a kézirat lezárását és a megjelenést követő évtized (1996–2006) az internet „nagy korszaka”, amely a hírtermelés és hírfogyasztás számos mintázatát újraírja, visszaemelve a tárgylemezre a fogyasztót mint termelőt. Az is több mint érdekes, hogy Sommerville, az invenciózus és alapos kutató történész később botcsinálta kortárs médiakritikussá válik, és későbbi munkái-

ban és nyilvános megszólalásaiban a napi hírtermelést már afféle „ösbűnnek” tartja, amely inkább információs környezetszennyezést okoz, minthogy okosabbá tenne minket. Ennek a munkájának azonban a polcunkon (vagy elektronikus könyvtárunkban) van a helye.

Z. KARVALICS LÁSZLÓ